

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 108 1987

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Box 1909, 751 49 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör var väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-01233-8 (häftad)

ISBN 91-22-01235-4 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1988

Innebörden av »the web of affinities» i *Middlemarch* klargjorde Beer i ett lysande avsnitt i *Darwin's Plots*; och här markerar hon begreppets feministisk-matriarkala roll genom att diskutera romanen i ljuset av George Eliots externa kvinnoengagemang. Samtiden urskilde klart de feministiska dimensionerna i *Middlemarch*, och recensenterna tvekade inte om att George Eliot här hävdade vikten av utbildning, yrke och självförverkligande för kvinnornas del; men sedan dess har kritikerna, med undantag för Virginia Woolf, förbisett dessa aspekter av romanen. Det centrala temat, »/which/is about work and the right to work, about the need to discover a vocation which will satisfy the whole self and to be educated to undertake it», urskiljer Beer i Lydgate respektive Dorothea, och hon visar elegant hur själva berättelsens mångfald, alternativen och möjligheterna som oupphörligt öppnar sig, implicit reducerar dessa båda gestalter till »mitigated failures». Inte förrän i Gwendolen Harleth, i *Daniel Deronda*, kan George Eliot teckna en kvinna som varken förnekar sig själv eller offrar sig, utan som faktiskt »achieves the birth of a liveable identity».

Beers imponerande analys av George Eliots blottläggande av patriarkatet har sin förutsättning i hennes kombination av osviklig inlevelse och överblick. Hon närmar sig texterna med största respekt och är lika välgörande lyhörd för detaljerna som för de stora mönstren. Och hon lägger fram sina iakttagelser och formulerar sina argument med en precision och klarhet som är föredömliga; det är bara den tydliga alltför hastiga korrekturläsningen som har satt sina irriterande spår här och var.

Julia Swindells' bok har dessvärre inte många av dessa positiva kvalitéer. Hennes utgångspunkt är provokativ: 1800-talets företrädare för de lärda yrkena, inklusive författaryrket, dikterade sin omvärlds verklighetsuppfattning (och gjorde det så eftertryckligt att också vi i stort sett fortsätter att se genom dessa glasögon); men »the history of the professions is predominantly and pervasively a history of gentlemen», och den ty åtföljande diskrimineringen utifrån klass och kön har resulterat i att »någonting fattas» i de stora viktorianska romanförfattarnas verk. Swindells tar till George Eliot, Dickens, Thackeray och Elizabeth Gaskell för att illustrera sin tes, och i den andra hälften av sin bok gör hon sedan ett försök att fylla den gapande luckan genom att presentera ett dussintal viktorianska arbetarklasskvinnors självbiografier.

»Instead of writing a book of English everyday life I have had to live it», skriver en av dessa kvinnor; »And this has set me thinking». Swindells har uppenbarligen också tänkt, men det är långt ifrån alltid som resultatet har blivit klara och konturskarpa argument och slutsatser. Hennes bok är genomgående illa skriven – och detta är inte ens ett sätt att avsiktligt driva gäck med de lärda yrkesföreträdare som hon har så föga till övers för, eftersom också de självbiografiska författarnas skrivkonst visar sig stå i välkommen kontrast till hennes egen. Naturligtvis är det viktigt att dessa självbiografier lyfts fram ur glömskan (märkligt nog nämner Swindells dock inte *The Diaries of Hannah Cullwick*, som Virago publicerade 1984); men försöken att foga in självbiografierna i stora politisk-litterära mönster finner jag bara delvis övertygande.

Helena Forsås-Scott

Fredrika Bremer ute och hemma. Red. av Birgitta Holm. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala Women's Studies. Almqvist & Wiksell International 1987.

Lars Wendelius: *Fredrika Bremers Amerikabild. En studie i Hemmen i den Nya Verlden*. Skr. utg. av Svenska Litteratursällskapet 39. Almqvist & Wiksell International 1985.

Fredrika Bremer har kommit i fokus när den svenska kvinnörelsen sökt sig tillbaka till sina rötter. Det tredje internationella Fredrika Bremer-symposiet hölls i Uppsala 1984; på en rad föredrag som hölls då bygger uppsatserna i den av Birgitta Holm redigerade skriften *Fredrika Bremer ute och hemma*.

Hur Fredrika Bremer förstod att utnyttja de lärda utläggningarna i Friedrich Creuzers Symbolik und Mythologie der alten Völker visar Karin Carsten Montén i studien Mytiska mönster i Hertha. Birgitta Holm har rätt i att uppsatsen ger närmast sensationella öppningar till läsningen av romanen och man välkomnar en fortsatt utläggning om den »konstförfarenhet» med vilken Bremer »sammansfogar bitarna i sin mosaikbild av världen». Romanen Herthas betydelse för myndighetsreformen 1865 bestreds resolut av Gunnar Qvist i hans avhandling Fredrika Bremer och kvinnans emancipation. Som stridsskrift blev romanen utan verkan på beslutet, hävdar Qvist. Men han betonar också att Hertha som *programskrift* gav visionen av ett kommande tusenårsrike i den totala emancipationens tecken. Nu går Greta Wieselgren i bemötande av Qvists tes om en okritiskt anammad mytbildning och hon gör det med bister skärpa. På punkt efter punkt nagelfar hon Qvists resonemang.

Om systerskap och syskonliv i Fredrika Bremers romaner anställer Sarah Death en liten insiktsfull betraktelse, där hon gör gällande att Bremer »djärvt och medvetet försökte propagera ett positivt och kvinnoinriktat alternativ till de manliga författarnas mönster». Det var hur som helst ett budskap som den samtida kritiken inte registrerade. Fredrika Bremer blev dygdens och biedermeiers kvinna, konstaterar Birgitta Holm i sin inledande revy över Bremerreceptionen, »hopplöst ute när en ny tid raddades». Kring mottagandet av hennes böcker i olika länder kretsar en rad av studierna i samlingsvolymen. Mest genomarbetad ter sig Carin Davidssons granskning av ett par ryska översättningar av Hertha; hon ger den bristfälliga, »svulstiga» översättning som publicerades i en rysk tidskrift en del av skulden för att Belinskij kom att gå till en så från attack mot boken. Själv frapperas Carin Davidsson vid sin genomgång av de båda ryska versionerna av den »nästan matematiska precision» varmed Fredrika Bremer har byggt sin roman.

För Fredrika Bremers relationer till några samtida kvinnliga författare i Amerika redogör Ingrid Claréus, som härvid särskilt jämför deras och Bremers egen syn på kvinnörelsen och slavfrågan. Beträffande den förra råder åtskillig samstämmighet; Lydia Child dedicerar 1831 *The Mother's Book* till »American Mothers on whose intelligence and discretion the safety and prosperity of our Republic so much depends» och Bremer »talar då jemt om sina sköna moderliga kvinnor», som den unga Sophie Leijonhufvud näsvist noterade i ett brev 1854 vid läsningen av *Hemmen i den Nya Verlden*; »och det blir då litet mattsamt i längden.» (Jag citerar från Sigrd Leijonhufvuds monografi över »Esselde».) Gunnar Quist framhåller

som »ett originellt inslag i Fredrika Bremers syn på negerproblemets lösning» »den avgörande roll hon tilldelar de amerikanska kvinnorna». Han säger också om Bremers kvinnouppfattning, »sådan den tog slutgiltig form under amerikaresan», att den innebar en tilltrott till att kvinnor ägde andliga resurser överlägsna mannens. Gud har med sin skapelsekronologi markerat kvinnans särställning.

En otryckt licentiatavhandling som förelåg redan ett par år före Qvists Bremerbok har Lars Wendelius bearbetat i och för studien *Fredrika Bremers Amerikabild*. I den nya versionen har han lagt huvudvikten vid att söka analysera och förklara hennes uppfattning av det amerikanska samhället och han diskuterar dessutom speciellt hennes skildring av amerikanskan som hemmets och familjens medelpunkt. Den manliga Bremerforskning som Qvist och Wendelius företräder ter sig mer nykter och distanserad i sin syn på Fredrika Bremer än den kvinnoforskning som är inriktad på att uppfånga vad Klara Johansson kallat för hennes »ljungande frihetsformel». Vid varje kritisk punkt väntar Fredrika Bremer att det onda inom kort skall utplånas, konstaterar Wendelius på tal om negerfrågan och han har naturligtvis rätt i att hon ibland gick mycket långt i förståelse för det gammaldags patriarkaliska södern. Wendelius visar i sin stringenta och välskrivna undersökning på amerikabildens traditioner, varvid Tocquevilles arbete, av Bremer själv betecknat som epokbildande i hennes liv, naturligt nog står i förgrunden, vid sidan av Harriet Martineaus Society in America. Parallellerna med äldre och samtida amerikadebatt kombineras med en analys av de utslag som Bremers egna politiska, sociala och religiösa värderingar gjorde »i den Nya Verlden». Man frappers gång efter annan av Lars Wendelius analytiska skärpa på visserligen redan inom tidigare forskning väl beträdda områden. Så penetrerar han skickligt graden av progressivitet i Bremers emancipationstänkande och klarlägger övertygande Hegels betydelse för hennes framstegstro.

Fredrika Bremers avsikt hade ju enligt företalet till amerikaboken från början varit att »metamorfosera hela Amerika i – en roman». När hon i stället avlade en rese-rapport på grundval av breven till systemen Agathe anslöt hon sig till en litteraturgenre som kvinnorna sedan ett par decennier tillbaka var i färd med att tillägna sig. Love Almquist umgicks för sin del enligt ett brev till familjen från USA i januari 1853 med tanken att »i form av Resejournal, biografi eller dylikt skriva – icke för allmänheten, men blott för Er – en berättelse om alla mina resor [...]». I ett senare brev säger Almquist att det rör sig om »Rese-intryck», till skillnad från »vanliga och ordentliga Resebeskrifningar». Ruben G:son Berg tryckte hans brev hem i sin bok om Almquist i landsflykten. När nu Lars Krumlinde har sökt attribuera en mångfald artiklar i svensk press från åren 1853–1866 till Almquist i boken *Carl Jonas Love Almquist i Amerika* (Brombergs 1987) sker det till stor del på bevisligt felaktiga och i andra fall åtminstone på ytterst dubiösa grunder.

Ulf Wittrock

Bjørnstjerne Bjørnsons Briefwechsel mit Deutschen. Hrsg. von Aldo Keel. I. Teil: 1859–1898. II. Teil: 1899–1909. Beiträge zur nordischen Philologie 16–17. Helbing & Lichtenhahn Verlag 1986–87.

Aldo Keel (Hrsg.): *Bjørnson in Deutschland. Ein Materialenbuch*. – Helga Abret/Aldo Keel: *Die Majestätsbeleidigungssaffäre des »Simplicissimus»* - Verlegers Albert Langen. Texte und Untersuchungen zur Germanistik und Skandinavistik 12, 14. Verlag Peter Lang 1985.

Oskar Bandle (Zürich) har varit primus motor när det gällt att finansiellt möjliggöra en edition i två mäktiga band av Bjørnstjerne Bjørnsons tyska brevväxling; utgivare är Aldo Keel, som parallellt med arbetet härpå har publicerat tre skrifter till belysning av Bjørnsonreceptionen i de tyskspråkiga länderna. Bjørnsons brevväxling med Maximilian Harden återges i band 10 av *Texte und Untersuchungen zur Germanistik und Skandinavistik* (rec. i *Samlaren* 1984, s. 146f.). *Bjørnson in Deutschland*, betecknad som *Ein Materialenbuch*, presenterar artiklar av Bjørnson i tysk press, men därjämte »Texte verschiedenster Provenienz» som teaterkritik, intervjuer osv. Aldo Keel har undvikit att trycka om tidigare i Artikler og Taler (1912/13) liksom i Øyvind Ankers *De gode gjerninger redder verden* (1982) publicerade tal och inlägg. »Der Band über Bjørnson in Deutschland stösst nun das Fenster nach Zentral-Europa um ein weiteres Stück auf», framhåller Keel.

När *Simplicissimus*-förläggaren Albert Langen gifte sig i mars 1896 med Bjørnsons dotter Dagny skedde detta en knapp månad innan tidskriften började utkomma. Bjørnson följde intresserat och engagerat den satiriska veckotidningens samhällskritiska utspel i det wilhelmska Tyskland, men han blev orolig och illa berörd då i oktober 1898 det nummer beslagtogs där Frank Wedekind och Th. Th. Heine svarade för ett persiflage i text och bild av Wilhelm II:s pompöst genomförda Palestinaresa. Langen flydde till Paris undan ett åtal för Majestätsbeleidigung, som det hette. »Fall Langen» betecknar »eine der spektakulärsten Affären im Spannungsfeld von wilhelminischer Staatsmacht und kritischer Publizistik», konstaterar Helga Abret och Aldo Keel i den skrift som de ägnat häråt och som bär undertiteln *Briefe und Dokumente zu Exil und Begnadigung 1898–1903*.

Aldo Keel konstaterar i sin informativa och synpunktsrika inledning till *Bjørnstjerne Bjørnsons Briefwechsel mit Deutschen* att Bjørnson trots all sin skarpa kritik av den tyska »politiska kulturen» inte sållade sig till de oppositionella annat än i sporadiska framträdanden; »seine grösste Wirkung entzündete sich an 'Fällen', an Affären, dort eben, wo er konkretes, fassbares Unrecht aufgriff und bekämpfte.» Dreyfusaffären blev ett sådant. Bjørnson behärskade inte det tyska språket lika väl som Ibsen eller Georg Brandes. Han framträdde heller inte ofta inför publik, men den tyska pressen stod i anmärkningsvärt hög grad öppen för honom.

Det rör sig om en »Auswahledition», men en synnerligen fyllig sådan. Det andra bandet fullständigare med ett register. »Die Ausgabe beschränkt sich nicht auf (wie immer zu definierende) 'Meister-' und 'Dichterbriefe' oder gar 'Perlen' der Briefkunst», påpekar Aldo Keel som också framhåller: »Der Anteil der Einzelbriefe, jener Briefe, aus denen kein Briefwechsel entstand, der Anteil der kurzen Korrespondenzen ist hoch. Ein 'Gesicht', Zu-